

S O K F É L E.

74. Szám. Béts. September 13-dikán. (22) 1853

Emlékeztető Jegyzetek.

S e p t e m b e r.

11 Sept. — 1697. Eugen 65,000 emberrel legszebb győzelmet nyer ma Mustapha 155,000 emberből álló hadán. Tsak két óra, 's a' Törökök futnak 50,000-et veszve. — 1382 † Nagy Lajosunk. — 1741. Szül. Engel német író: Munkái Berlinben jelentek meg 12 kötetben. 1801—1806. — 1709. Eugen megveri a' Frantziákat Malplaquet mellett, miud a' két részről több mint 30,000 maradt halva a' tsatatéren.

12 Sept. — 1685. Sobiesky Lengyel Király több német fejedelmekkel megszabadítja Bétsét a' Töröktől, ki kéntelen felhagyni az ostrommal minekutána 55,000 embert veszlett már.

13 Sept. — 1705 † Tököli falusi jószágán Nicomedia mellett mint Evangelicus, mások szerint mint Catholicus.

Egy két szó nyelvünk' mostani állapotjáról. Kell é; 's mennyiben kell az írásbeli nyelvnek a' köz beszédbbelitől különbözni? — Feleletül a' *Jelenkor* című újság mellett kijövő *Társalkodóban* közlött észrevételre. A' folyó esztendő Július hónap 17-dikéről 57-ik szám alatt.

(Végzete.)

De kész vagyok, 's úgy hiszem a' nagyobb rész is kész leszsz kezét fogni megtisztult értelmű 's le tsendesült vérű nyelv mivelőinkkel, ha az annyira ajánlott közép útból ki nem térnek; örömet béveszszük a' szükséges és magyarosan hangzó szép új szavakat is, mint: *alkony, szerep, vihar, szerény, korány 's a' t.* ha ezeket a' Nemzet elfogadja, — mert verba valent usu — tsakhogy a' szerfeletti újjításoknak határ mu-

Toldalék a' M. Kurírhoz.

74 (22)

tatódjék, mellyen önnkéjesen kívül tsapongani szabad ne légyen, 's főképp' hogy a' nyelv' belső valósága, melly az idegen formával öszve nem férhet, meg ne sértessék. E' végre szükséges bizonyos meg állapított regulákat követni; nevezetesen a' szavak formálásában.

1-ször. Tsak abban az esetben nyúljunk új szók formálásához, mikor arra múlhatatlan szükségünk van (mint a' tudományos mesterszók formálásában) azokat pedig mellyek már megöröködtek 's közönségesen érthetők, ne bojgassuk. Az *ágyú, puska, dohány* 's a' t. feltalálása előtt ezen szavaink nem vóltak, de az óta már tulajdonainkká lettek; a' millyen vétek vólna azért ezek helyébe újakat formálni, éppen ollyan helytelet a' régi *Doktor* vagy *Orvos* helyébe *Gyógyászt*, *Patika* helyébe *Gyógy-szer-tárt*; 's több számtalan ilyeneket hozni bé. Hiszem ha a' Német nevezheti *Apothek-nek* a' patikát, miért nem mi is patikának? Lám a' Német is meg tartja nyelvében a' mi kotsi, dolmán, tsizma, Huszár, tsákó 's a' t. szavainkat, 's nem töri fejét azon hogy tegye ki azokat németül. De mennyi hibás élések vagynak nálunk, kivált az *ász-ész* végzetű nevek formálásában!

2-szor. Tsak ott kurtitsuk a' hosszabb szavakat, hol azt a' gyökeres származás megengedi, így a' szorgalmatosság, alkalmatosság, figyelmetesség, 's a' t. helyébe jobb 's szebben hangzó a': szorgalom, alkalom, figyelem; de miért kell a' *szemöldök*-ből, miért az *árnyék*-ből az *éknék* elmaradni, meg nem fogható, mert nem hiszem hogy az oda tsak történetből ragadott vólna. Azomba minden szavainkat egy két tagúra öszsze húzni egyáltalán fogva lehetetlen; nintsenek-é más nyelvekben is a' miéinknél még sokkal hosszabb szavak?

3-szor. Különösen őrizzük magunkat attól a' nevetéséges hibától, hogy némely szavak formálásában ne legyünk németezők a' millyenek *ív* (Bogen) árkus papiros helyett, *rajoskodó*, *rajoskodás* (Schwärmer, Schwärmerei), *innepélyes* *) (feyerlich), *gyertya egyenest* (kerzengrad), *bélelte magát* (fand sich ein) 's számtalan e' félék; hanem vigyázzunk a' szó értelmére is; mert hogy alkalmaztatható az *ív* a' papirosra? 's azért hogy a' Német a' *Schwärmert* a' Schwarm-tól, a' méhrajtól származtatja, nem következik hogy mi is onnan származtassuk, kivált mikor az a' képzet vagy idea, melyet kifejezni akar, a' méh rajjal leg kissebb hasonlatosságban vagy öszve köttetésben is nintsen.

Főképpen pedig az egyes mondások ki tételében és öszve rakásában őrizkedjünk a' németes ki tétélektől, azokat szóról szóra tévén által nyelvünkbe, a' millyenek pedig már nem tsak a' német nyelvből való fordításokban, hanem még az eredeti munkákban is özönnel találhatunk. Éppen olyan nevetéséges pedig ez a' németezés, mintha ezeket: *ich ziehe mich an*, *ich zerstreue mich*, *mein Fuss ist eingeschlafen* 's t. így tennénk ki: *ráhúsom magamat*, *elszórom magamat*, *a' lábam béaludt*, ezek helyébe: felöltözöm, múlatom magamat, és a' lábam meg zsibbadt 's t. f.; vagy a' millyen nevetéséges volna ha ezen magyar ki tételt: *meg esett rajta a' szívem*, németül így tennénk ki: *mir ist das Herz über ihn gefallen* 's a' t. Ugyan mit mondana erre a' Német, valyon be venné e' valaha nyelvébe ez ilyen kitételeket? — Számtalan példát lehetne itt felhoznom, de mivel ilyeneket jelenkori könyveinkben 's újságainkban minden nap olvas-

*) Ez a' szó ugyan bévehető, de sokszor olyan szavakhoz tétetik a' német nyelv majmolásából, hova nyelvünkön tellyességgel nem illik, mint innepélyes lépésekkel 's t. f.

hatni; azokra útasítom a' részre nem hajló Itélőt. — Az ilyen német ki tételek rontják le elébb utóbb szép tulajdonokkal telyes nemzeti nyelvünket; mert ha ez a' módi olly sebesen harapózik miat eddig, észre se vesszük, mikkor abból egy egészen más zavarék nyelv válik, egy új magyar-német nyelv, melly végtére is németté fajzik el, mint az úgy nevezet Deutsch-Böhmeknél, 's ekkor lenne ösztán az, mitől mentsen a' Magyarok Istene! — hogy meg szünnénk többé Magyarok lenni! — Az ilyen idegen nyelv majmoló Írók, kik nem tudni, kész akarva-é, vagy tudatlanságból dolgoznak illetéknéppen édes ösi nyelvünknek rontásán, az ilyenek esnek abba a' gyilkosságba, melyet a' Német Tudósok' disze Herder ezen szavaival kárhoztat: „Kein Mord ist verderblicher, als an den drey edlen Gaben Gottes: Vernunft, Empfindung, Sprache.“ — Illyen körülmények között kívánhatja-é a' közlő Úr egy igaz magyartól is, hogy mind ezeket némán elhagassa? hogy nyelvünknek nem tsak vélt, hanem valósággal fenyegető fel bomlását ne akadályoztassa? — De nem! — azt hiszem, 's szabad légyen nekem azt hinnem — *hanc veniam petimus, damusque vicissim* — és újjonnan azzal fejezem be értekezésemet, ha mindjárt epilógom ismét lángra lobbantja is a' közlő Urat, — nem engedi azt a' Nemzet értelmessége, hogy a' hasonló *németezések* — mert tsak ezeknek vagyok ellensége, minden egyébben vele egyet értek — a' régi 's tiszta magyarságot le ronthassák; azt hiszem, hogy el fog enyészni magától is ez az ujító szellem; és ösi szép nyelvünk más úton palléroztatva is eléri a' literatúrai ki míveltséget; és hogy édes Nemzetem is fel emelkedik (de nem fel magosúl) valahára a' mívelt Nemzetek sorába!

Bárha állításaimat még bővebben is igazolhatnám,

mind az által tovább terjeszkedni nem akarok; és ha szinte, ezen tsekély feleletem további felelgetésekre adhatna is alkalmat, őszintén jelentem, hogy ezen túl semmi némü illyes szóvitákba többé nem ereszkedem, hanem mivel két peres fél közzül, a' maga ügyében Biró egyik sem lehet, a' nagy Közönség, vagy is az egész Nemzet ítélete alá bótsátom kérdéses ügyünket, 's észrevételeimet ezennel végképpen berekesztem.

M*****.

Quod differtur non aufertur.

Az idei Sokféle 16-dik számának 14-dik lapján olvasunk némely Észrevételeket, a' mult évben ugyan ezen Sokfélében megjelent Tisza Nimfája elmélkedéseire — ezen elmélkedés Szemeim előtt nintsem, de mivel F. J. Úr, ki ezen Észrevételeket írta, egyéb kivetnivalót nem talált benne, ki vévén, a' mit a' 115-dik lapon egy pár sorba foglalt, én szemesebb F. J. Úrnál alig leszek, annál inkább, hogy nekem nem tzelom a' Tisza Nimfájával beszédbe ereszkedni, tsak F. J. Urral egy pár szót váltani. — Ugyan is F. J. Úr torkon tsipte a' Tisza Nimfáját a' többek között ezen szókért: „vad nép, melynek nyelvét nem értem, sovárga, itt, ott, rideg partomon, 's szegény bérért, melyből alig tengődött, kotzkáztatá rohanó habjaimon, 's zabolátlan vizbukásimon „tsekély betsü életét“ 's a' t. ezek után kérdi azonnal F. J. Úr: mitsoda nemzetheli lehet a' szegény Nimfa, hogy ezen vad nép nyelvét nem érté? 's kevéssel alább így felel rá: „sőt ha a' jó Nimfa *valódi Magyar* lett volna, minthogy az oda való népnek többségit az *Oroszok* teszik, beszédjeikben igen számos köz értelmü nem tsak szavokra (itt számlál egy néhány szót) hanem egész mondásokra is találhatott volna!! (itt ismét egész mondásokat) ezek

után hozzá adja „s a' t. *Vég nélkül*“ most mindenek előtt azt kérdem F. J. Úrtól: Valyon, mivel két nyelvben egy néhány, sőt száz, legyen ezer, 's még több egy értelmű szó található, lehet-e következtetni, hogy ezen két nyelven beszélők egymást meg érthetik? ezen kérdésre F. J. Úr szerént, *igennel* kell felelnem, 's hogy ha ez áll, alig leszsz valamely nyelv, melyet tsak kevésbé tudós is ne értene — Igy p. o. vegyük fel az Orosz és a' német nyelven beszélőket, ezek szinte meg fogják egymást érteni, mivel nem különben, mint a' magyar nyelvben, itt is számos köz értelmű szók vagynak — Igy, a' Német mondja: *Pflug* = a' Szláv *pluh* (vagy a' mint mások, kiváltképp' pedig a' Lengyel: = plug), *Pfeffer* = poper; *arbeiten* = robiti; *Pfund* = fund; *Grab* = hrob (grob); *Garten* = horod (gorod); *Milch* = mleko; *tanzen* = tántzováti; *Wolf* = vilch; *schmecken* = szmákováti; *Nacht* = notz; *mahlen* = malyovati; *Mühle* = mlin; *Schwester* = szesztrá; *lieben* = lyubiti; *Mutter* = máter; *Sohn* = szin; *mischen* = misáti; *nichts* = nits; *Esel* = Oszel; *Schwein* = szvinyá; *Schnee* = sznyih; *Wein* = Vino; *Bart* = Brods; *Fast* = poszt; *Säbel* = száblya; *Wachs* = Voszk; *Stuhl* = sztul; *stehen* = száti; *putzen* = putzováti; *lassen* = lisiti; *Meister* = májszter; *Katze* = kat; *Zwanziger* = Czváncziger 's a' t. de nem *vég nélkül* F. J. Úr állítása szerént — tehát a' német szinte, mint a' *valodi Magyar* az oroszot megérti, mert ugyan egy az ok, ugyan egynek kell tehát lenni az okozatnak is (ubi eadem causa, idem et effectus) „legalább annyira a' mennyire,“ de még is jobb mint semmi; most már az Orosz-nyelv rokon, a' Lengyel, Cseh, Morva, Horváth, Bosnyák 's a' t. Szláv nyelvekkel, *Conclusio necessaria*, hogy ezeket is minden *valódi magyar*, et *juxta superius demonstrata*, *Német is* „legalább

annyira a' mennyire“ értse! — de én mind ezekkel meg nem elégszem, az elébb mondottak folynak közvetlenül F. J. Úr állításából, én továbbá így okoskodom: én tudok deákul, a' deákban „igen sok Görög szó van, így tehát én „annyira mennyire Görögül is értek, absit! de mi több az Olosz, Frantz nyelv, a' deáknak köszönik léteket, tehát én ezeket is értem, sőt még az Oláhban is találkozik egy néhány (sok) elszort, félig meddig öszve rontsolt deák szó, tehát én ezt is fogom érteni!!! — — köszönettel veszem F. J. ur értekezését, ez előtt nem is tudtam, hogy én annyi nyelvet értek, egyszerre, olly sok nyelvek esméretébe jutni, nem de felséges? azt gondolná az ember, hogy ezeknek tsak érthetőségét is egész életébe kerülne megtanulni, 's mind ezeket „annyira a' mennyire“ minden tanulás nélkül tudja mindenki, tsak egy kis Filozofia kell, 's egy okos ember, ki azt mondja: hiszem te mind ezeket érted!!! — de mennyünk tovább: F. J. ur azon egy néhány előszámlált közös értelmű szok után oda teszi“ 's a' t. *Végnélkül* ez ugyan alaptalan mondás; hiszem mindennek a' világon, a' mi tsak határos, vége van — így tehát azon közös értelmű szóknak is lett volna vége, ha tsak ugyan elő akarta volna F. J. ur számlálni; 's ha másképp nem, a' két nyelvet számlálta volna elő, 's még is vége lett volna, kár volt tehát azt a' *végnélkül*-t hozzá adni; de ha olly könnyűnek véli F. J. ur a' külömbféle nyelvek egy néhány közös szók miatt való érthetőségét, szeretnék vele Frantz, vagy Olosz földön megfordulni, mit értene ottan, ha deákul tud, a' miről nem kételkedem, mert az alább irt „Arcadicum pecus“ bizonyítja; vagy ha ott nem is, ha németül tud, az Osztriai pór népet, milly könnyen értené meg? — továbbá nevezi a' Nimfát „arcadicum pecus,“ ezt a' phra-

sist tulajdonképp nem értem; de éppen ellenkezik F. J. ur tzéljával, ki azért kelt ki a' Nimfa ellen, hogy olly alávaló kifejezéssel élt „*kozkháztatja tsekély betsű életét*,” ezen kifejezését a' Nimfának nem tudom hogy kell érteni: úgy-é, hogy azon vad népnek élete, tsekély betsű a' Nimfa előtt? vagy maga az a' vad nép kevésre betsüli életét? ha az első értelemben vette a' Nimfa, akkor magam is ellenkezem vele, mivel minden ember élete előttünk betses, mindnyájan az Isten hasonlatosságára vagyunk teremtvé, mindnyájunknak egy tzél van ki jeelve, arra kell pályáznunk, arra vezető eszköz pedig az élet — tehát kinek kinek betses — de lehet hogy a' Nimfa, úgy érté „tsekély betsűnek élteket, mivel mint a' barmok, akár minő veszedelmeknek, életeknek elvesztésével nem gondolván, mohon rohannak, tsak hogy valamely tsekély bért nyerhessenek, és így méltán mondhatta a' Nimfa, hogy „tsekély betsű,” mivel ők magok kevésre betsülik; méltán neheztelek hát F. J. urra, az „arcadium pecus“ szókért, bátor nem tudom tulajdonképp, mit ért alattok, de a' „pecus“ szó emberre, annál inkább a' Nimfára nem alkalmaztatható, 's bátran elmaradhattott volna. — De legyen elég ámbár még lennének észrevételeim, most legyen vége; F. J. ur tehát, ha ki is kelt a' Nimfa ellen (ámbár nem volt miért) onnet hogy néhány közös szót talált mind a' két nyelvben, nem következtetheti, hogy „*a' valódi magyar az orosz*” meg érthesse, különben absurdumok jönnének ki, az illy állításokból; azután ha érthet is valamit, hát tsak Tsoroszlyákról, Kvásztokról, Ikátsokról, patkókról fogunk beszélni? vagy mi gondom nekem ha az ascсут popáltzázta a' birovát? vagy Tokánt fogunk a' parasztokkal kavarni.

A' Tisza Nymfa barátja.

Bétsben, Aug. 23-k 1833.

Bátor Lörintz.

Megfejtés az 73. számban: Egér.